

Т.В.ЗАБОЛОТНА (Київ)

УКРАЇНСЬКО-НІМЕЦЬКИЙ СЕМІНАР
«ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА: ПРИМУСОВА ПРАЦЯ, РЕПАТРІАЦІЯ, ЕМІГРАЦІЯ»

Захід відбувся 6 вересня 2012 р. в Інституті історії України НАНУ. Його організаторами виступили відділ історії України періоду Другої світової війни за сприяння Історичного інституту при Гіссенському університеті імені Юстуса Лібіга (земля Гессен, Німеччина) та Міжнародної громадської організації «Міжнародний фонд «Взаєморозуміння і толерантність»» (Київ).

Із вітальним словом до учасників семінару звернувся директор Інституту історії України НАНУ академік *В.Смолій*, який відзначив актуальність обраної для обговорення тематики, окреслив основні тенденції у сучасній історіографії з вивчення проблематики Другої світової війни та побажав плідної дискусії. Його підтримав професор Історичного інституту при Гіссенському університеті доктор *Г.-Ю.Бюмельбург*, котрий презентував започаткований в очолюваному ним закладі проект «Переміщені особи регіону Міттельгессен: 1945–1960 рр.». Його мета полягає в дослідженні історії українців – колишніх оstarбайтерів, переміщених осіб (ді-пі) у центральній частині землі Гессен у 1945–1960 рр.

Завідувач відділу історії України періоду Другої світової війни Інституту історії України НАНУ д-р іст. наук, проф. *О.Лисенко* наголосив на важливості наукового форуму як форми співпраці істориків різних країн. Він зазначив, що дослідники, реалізуючи цей та інші проекти, занадто пізно – аж через 60 років після війни, звернулися до фіксації спогадів очевидців, коли більшість їх уже пішли з життя.

Представниця громадської організації «Міжнародний фонд «Взаєморозуміння і толерантність»» *О.Николайчук* повідомила про багатогранну діяльність фонду зі збереження історичної пам'яті про жертв нацистського переслідування, представила зразки видавничої продукції фонду, створеної за результатами конкурсів та історичних проєктів. У ході дискусії вона поділилася своїм досвідом спілкування з колишніми оstarбайтерами в рамках пошукових і дослідницьких проєктів. За її словами, нині в Україні мешкає понад 300 тис. колишніх в'язнів концтаборів, ґетто та примусових робітників нацистської Німеччини.

Жваву дискусію викликала доповідь доцента кафедри українознавства філософського факультету Харківського національного університету імені В.Каразіна, д-ра іст. наук *Г.Грінченко* «Від депортації до репатріації – українські примусові робітники в радянській пропаганді та агітації 1942–1953 рр.». На прикладі плакатної продукції, літературних творів, кінофільмів дослідниці досить переконливо вдалося описати формування в радянській пропаганді образу оstarбайтерів як беззахисних жертв нацизму.

Старший науковий співробітник Інституту історії України НАНУ, канд. іст. наук *М.Дубик* проаналізувала тематичне різноманіття листів українських оstarбайтерів 1997–2003 рр. до фонду «Взаєморозуміння і примирення», наголосивши, що через визначений термін значну частину листів було знищено, однак написані після 1997 р. зберігаються зараз в Меморіальному комплексі «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.». Історик відзначила, що листи оstarбайтерів є важливим джерелом дослідження як воєнного та післявоєнного повсякдення, так і рівня життя пенсіонерів в Україні 1990-х рр.

Процес репатріації українських примусових робітників на прикладі мешканців Києва проаналізувала старший науковий співробітник Інституту історії України НАНУ, канд. іст. наук *Т.Пастушенко*. Її дослідження здійснене із залученням усних спогадів

остарбайтерів, що значно поглибило знання присутніх про життя репатріантів та розширило діапазон тем для подальшого вивчення.

Аспіранти Історичного інституту при Гіссенському університеті імені Юстуса Лібіга ознайомили учасників семінару з попередніми результатами своїх розробок у рамках проекту «Історична майстерня Європи», що реалізується за підтримки Німецького фонду «Пам'ять. Відповідальність. Майбутнє». Ініціативна студентська група з Гіссена здійснила спробу дослідити історію переміщених осіб у центральній частині землі Гессен протягом 1945–1960 рр. *А.Казимирів* та *К.Ромети* повідомили, що після закінчення війни на території колишнього Третього Райху опинилися мільйони людей, переважна більшість із них були примусовими робітниками німецької промисловості та сільського господарства. Відразу по війні було вирішено утримувати всіх бажаних у спеціальних таборах для переміщених осіб. Такі «ді-пі-табори» виникли на всій, окупованій союзними військами, території Німеччини, зокрема й у центральній частині землі Гессен.

Одним із напрямів дослідження стало вивчення типів поселень для таких осіб. З'ясування основних характеристик функціонування таборів, ознайомлення з поточною документацією відбувалося на тлі пошуку відповідей на більш складні запитання: як жили переміщені особи, про що мріяли, на що сподівалися? Окреме дослідження присвячене культурному життю в таборах Гессена. Молоді науковці віднайшли інформацію, згідно з якою численність українських ді-пі становила понад 200 тис. осіб, вони мали свої школи, гімназії, університети, футбольні команди, десятки таборових газет, вели активну культурну та політичну діяльність на території Німеччини.

Від самого початку проекту дослідники поставили собі за мету віднайти сліди свідків тих подій (людей, які свого часу пройшли «відбір») і були або репатрійовані до СРСР, або ж отримали шанс залишитися у Західній Європі чи виїхати до Північної, Південної Америки, Австралії), а потім з'ясувати, де вони перебувають у даний час і, за можливості, розпитати про їх перебування в Німеччині. Для реалізації мети здійснювалася пошукова робота в німецьких архівах, однак вона наразилася на низку труднощів: відсутність упорядкованого каталогу, недоступність окремих даних, елементарна плутанина тощо. Результати проекту будуть презентовані на виставці, присвяченій життю переміщених осіб до їх виїзду з таборів.

У рамках семінару доцент Білоруського державного університету, канд. іст. наук *К.Козак* розповів про діяльність Історичної майстерні в Мінську та презентував підготовлені ним видання, присвячені колишнім в'язням гетто, концтаборів та «східним робітникам». Ці книжки білоруський учений передав до бібліотеки Інституту історії України НАНУ.

Наприкінці семінару відбулася плідна дискусія, у ході якої обговорювалися основні питання, представлені в тематиці заходу. Науковці з різних країн домовилися продовжувати співпрацю з вивчення соціальних аспектів війни, а професор Г.-Ю.Бюмельбург пообіцяв фінансову підтримку найбільш актуальним та цікавим проектам. Матеріали семінару будуть видані окремим збірником.